

Регіональне управління та місцеве самоврядування
УДК 352.071(477.61)

Кравченко Олена Іванівна

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри публічної служби та
управління навчальними й соціальними закладами
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

Кравченко Елена Ивановна

*доктор педагогических наук,
профессор кафедры публичной службы и
управления учебными и социальными учреждениями
ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»*

Kravchenko Olena

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Public Service and
Management of Educational and Social Institutions
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"*

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ
ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ
STRATEGIC DIRECTIONS DEVELOPMENT OF TERRITORIAL
COMMUNITIES OF THE LUHANSK REGION**

Анотація. У статті здійснено розгляд стратегій розвитку територіальних громад Луганської області, оприлюднених на офіційних сайтах громад, з метою визначення пріоритетів у стратегічному розвитку територіальних громад. Стратегії розвитку територіальних

громад Луганської області розробляються у відповідності до Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, з урахуванням положень Стратегії розвитку Луганської області 2021-2027 рр. та спираючись на інші законодавчі та нормативні акти України. У процесі дослідження доведено, що стратегічні напрями територіальних громад Луганської області розкривають особливості траєкторії розвитку міст, селищ Луганської області в довгостроковій перспективі. З'ясовано, що у стратегіях розвитку територіальних громад Луганської області зазначаються стратегічні напрями щодо розвитку соціально-економічної сфери, розбудови інфраструктури громади, формування сприятливого бізнес-середовища, підвищення якості життя та розвиток людського капіталу, забезпечення комфортних, безпечних та екологічних умов проживання, формування цілісного гуманітарного простору громади та задоволення потреб усіх категорій громадян, розвитку людського капіталу, збереження довкілля, забезпечення екологічно збалансованого і раціонального природокористування, покращення послуг, які надаються в громаді. Визначено завдання, відповідно до яких уможлиблюється досягнення стратегічних цілей територіальних громад Луганської області. Стратегічний напрями розвитку територіальних громад Луганської області визначаються із залученням широкого кола мешканців громади, які належать до різних статевовікових груп, соціального статусу, що дозволяє досягти спільного прийняття управлінських рішень в громаді.

Стратегічні напрями розвитку територіальних громад Луганської області взаємопов'язані та узгоджені з довгостроковими стратегіями, планами і програмами розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також забезпечується розвиток громади для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Ключові слова: стратегічні напрями, стратегія розвитку, територіальна громада, Луганська область.

Анотація. В статті здійснено розгляд стратегій розвитку територіальних общин Луганської області, опублікованих на офіційних сайтах общин, з метою визначення пріоритетів в стратегічному розвитку територіальних общин. Стратегії розвитку територіальних общин Луганської області розробляються в відповідності до Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, з урахування положень Стратегії розвитку Луганської області 2021-2027 рр., а також опираючись на інші законодавчі та нормативні акти України. В процесі дослідження доведено, що стратегічні напрями територіальних общин Луганської області відкривають особливості траєкторії розвитку міст, сіл Луганської області в довгостроковій перспективі. Встановлено, що в стратегіях розвитку територіальних общин Луганської області вказуються стратегічні напрями по розвитку соціально-економічної сфери, розвитку інфраструктури общини, формуванню сприятливої бізнес-середовища, підвищенню якості життя та розвитку людського капіталу, забезпеченню комфортних, безпечних та екологічних умов проживання, формуванню цілісного гуманітарного простору общини та задоволення потреб усіх категорій громадян, розвитку людського капіталу, збереженню навколишнього середовища, забезпеченню екологічно збалансованого та раціонального природопольовання, покращенню послуг, надаваних в суспільстві. Визначені завдання, згідно яких стає можливим досягнення стратегічних цілей територіальних общин Луганської області. Стратегічні напрями розвитку територіальних общин Луганської області визначаються з залученням широкого кола жителів

общины, принадлежащие к разным половозрастным группам, социального статуса, позволяющего достичь совместного принятия управленческих решений в общине

Стратегические направления развития территориальных общин Луганской области взаимосвязаны и согласованы с долгосрочными стратегиями, планами и программами развития на региональном и местном уровнях, а также обеспечивают развитие общества для удовлетворения потребностей нынешнего поколения с учетом интересов будущих поколений.

Ключевые слова: *стратегические направления, стратегия развития, территориальная община, Луганская область.*

Summary. *The article contains a review of development strategies of territorial communities of Luhansk region, which published on the official websites of communities, in order to determine priorities in the strategic development of territorial communities. Development strategies of territorial communities of Luhansk region are developed in accordance with the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030, taking into account the principles of the Development Strategy of Luhansk region 2021-2027 and based on other laws and regulations of Ukraine. The author proved that the strategic directions of the territorial communities of Luhansk region reveal the peculiarities of the trajectory of development of cities, villages of Luhansk region in the long run in the course of the research. It was found out that development strategies of territorial communities of Luhansk region indicate strategic directions of the development of the socio-economic sphere, community infrastructure development, formation of a favorable business environment, improving the quality of life and human capital development, providing comfortable, safe and ecological living conditions, formation of a holistic humanitarian space of the community and satisfaction the needs of all categories*

of citizens, environmental protection, ensuring ecologically balanced and rational nature management, improving community services. The author identified the tasks, the implementations of which allow achieving the strategic goals of the territorial communities of Luhansk region. Strategic directions of development of territorial communities of Luhansk region are determined with the involvement of a wide range of community residents belonging to different age groups, social status, which allows achieving joint management decisions in the community. The strategic directions of development of territorial communities of Luhansk region are interconnected and coordinated with long-term strategies, plans and development programs at the state, regional and local levels, as well as community development to meet the needs of future generations taking into account the interests of future generations.

Key words: *strategic directions, development strategy, territorial community, Luhansk region.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах реформування публічної сфери стратегічне управління в органах місцевого самоврядування набуває все більшого поширення. Тим більше в умовах децентралізації територіальні громади отримують все більше можливостей визначити напрями розвитку в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим територіальні громади розробляють свої стратегії розвитку та презентують їх на офіційних вебсайтах. Ці стратегії розвитку покликані спрямувати діяльність органів місцевого самоврядування на розв'язання основних соціально-економічних проблем певної території, підвищення якості життя мешканців громади. Територіальні громади Луганської області мають розвиватися в більш складних умовах ніж інші, оскільки знаходять у територіальній близькості зони АТО. Зруйновані житлові будівлі населення у деяких населених пунктах в результаті бойових дій, негативна тенденція

зменшення чисельності населення громади, перевищення смертності над народжуваністю, старіння населення, негативне сальдо міграції, відставання рівня розвитку соціальної сфери від потреб населення, брак бюджетних коштів на соціальні програми, відтік трудових ресурсів до інших регіонів України, недостатність програм навчання для підприємців, молоді, населення зумовлюють нові підходи до розроблення стратегічних напрямів розвитку конкурентоспроможних територіальних громад в Луганській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку територіальних громад досліджують Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко, О. Берданова, В. Вакуленко, Н. Гринчук, В. Колтун, В. Куйбіда, А. Ткачук В. Кравців, І. Сторонянської, І. Семенець-Орлова, І. Цегельна. Проте, питання стратегічного розвитку територіальних громад потребують більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні стратегічних напрямів територіальних громад Луганської області.

Основна частина. Стратегічний розвиток територіальних громад передбачає поступове розв'язання завдань щодо підвищення дієздатності громади, що досягається через спільну реалізацію інтересів влади, громади та бізнесу. Стратегія розвитку територіальної громади є певним дороговказом, відповідно до якого розробляється сукупність чітких пріоритетних кроків щодо подальших дій щодо покращення різних сфер життєдіяльності громади. Завдяки розробленню стратегії розвитку представники територіальної громади можуть передбачити траєкторію розвитку певної території в майбутньому, що виявляється в стратегічному баченні громади, стратегічних цілях та очікуваних результатах.

Сучасні стратегії розвитку територіальних громад розробляються у відповідності до Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, з

урахуванням положень Стратегії розвитку Луганської області 2021-2027 рр. та спираючись на інші законодавчі та нормативні акти України.

У Стратегії розвитку Луганської області на 2021–2027 роки зазначаються такі пріоритетні напрями розвитку: 1) економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смартспеціалізація, сприятливе бізнес-середовище; 2) відновлення критичної інфраструктури регіону; 3) ефективне управління, орієнтоване на людину; 4) безпека, національна ідентичність та цілісний інформаційний простір [6]. Таким чином, органи місцевого самоврядування територіальних громад мають врахувати вищезазначені пріоритети при розробленні стратегії розвитку громади.

На думку І.Архипенка, розробляючи стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади, необхідно враховувати дві основні умови: розвиток територіальних громад повинен відбуватися в напрямі поліпшення всіх сфер життєдіяльності: економічної, соціальної, культурної, політичної, екологічної, духовної тощо; до процесу розробки та впровадження стратегії розвитку територіальної громади повинні бути максимально залучені її жителі [1].

З метою визначення стратегічних напрямів в усіх сферах життєдіяльності громади, як правило, залучається широке коло мешканців громади, які належать до різних статевовікових груп, соціального статусу. Такий підхід дозволяє ідентифікувати та знайти прийнятні шляхи усунення проблем громади, забезпечити налагодження діалогу між громадськістю та владою. При цьому однією з основних складових процесу планування є обов'язкова участь у ньому усіх активних та зацікавлених представників громади. Стратегія, участь у розробленні якої взяли мешканці громади відображає інтереси усіх громадян і сприймається громадою як власна стратегія.

З метою з'ясування пріоритетів стратегічного розвитку територіальних громад Луганської області ми розглянули чинні стратегії

розвитку, які оприлюдненні на сайтах територіальних громад Луганської області у 2021 році.

Таблиця 1

Напрями розвитку, що зазначені у стратегіях розвитку територіальних громад Луганської області

Назва територіальної громади	Напрями розвитку, що зазначені у стратегіях розвитку територіальних громад Луганської області
Троїцька територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– розвиток екологічно дружнього бізнесу та залучення інвестицій;– якісний життєвий простір людини, енергоефективність та безпечність території громади;– формування цілісного гуманітарного простору громади та задоволення потреб усіх категорій громадян;– громада ефективного врядування, рівного доступу та розширення можливостей [14]
Марківська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– формування дієвої інфраструктури громади з урахуванням вимог інклюзивності;– підвищення якості життя та розвиток людського капіталу;– забезпечення сприятливого економічного та екологічного середовища громади [7]
Біловодська територіальна громади	<ul style="list-style-type: none">– підвищення економічної спроможності громади та залучення інвестицій;– створення активної громади з відкритим врядуванням та комфортним, енергоефективним і безпечним життєвим простором;– підвищення якості життя мешканців громади незалежно від статі, віку та інших соціально-демографічних характеристик [2]
Білокуракинська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– розвиток екологічно дружнього бізнесу та залучення інвестицій;– безпечна, комфортна та енергоефективна громада;– цілісний гуманітарний простір громади та ефективне врядування;– гостинна громада комфортного відпочинку, туризму та активного дозвілля [3]
Новопсковська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– розвиток бізнесу та залучення інвестицій– розбудова інфраструктури ОТГ та надання якісних послуг– чисте довкілля – активний відпочинок, оздоровлення та туризм [10]
Коломийчеська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– формування привабливого гуманітарного простору;– розвиток інфраструктури сільських територій [4]
Кремінська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none">– розвиток місцевої економіки,– розвиток людського капіталу,– збереження довкілля [5]

Міловська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – «Тут хочеться жити» Створення умов для комфортного та безпечного проживання людей, розвиток сільських територій. – «Кожна людина найвища цінність». Розвиток людського капіталу. – «Економіка що забезпечує розвиток». Підвищення економічної спроможності. – «Ми відкриті для всіх». Популяризація Міловщини [17]
Станично-Луганська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення економічного розвитку і формування бізнес-середовища; – захист і примноження людського і соціального капіталу; – забезпечення екологічно збалансованого і раціонального природокористування [13]
Новоайдарська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – створення ефективної системи управління ОТГ, інституційне становлення громади; – створення якісних умов життя у населених пунктах громади; – забезпечення комфортних, безпечних та екологічних умов проживання; – створення сприятливих умов для прозорого економічного розвитку [9]
Чмирівська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – конкурентоспроможна громада; – комфортна громада; – громада соціального розвитку [18]
Щастинська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – ефективне управління – активний бізнес; – розвиток інфраструктури ОТГ та якісні послуги; – сільський розвиток – відродження українського села [16]
Широківська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – зростання економічної спроможності громади; – підвищення якості життя мешканців громади; – покращення послуг, які надаються в громаді [15]
Нижньодуванська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка спроможності громади та підвищення якості життя; – розвиток інфраструктури сільських територій [8]
Рубіжанська міська громада	<ul style="list-style-type: none"> – економічний розвиток громади та підвищення конкурентоздатності – розвиток інфраструктури громади та системи надання соціальних послуг – створення сприятливих умов для залучення інвестицій [11]
Севєродонецька міська територіальна громада	<ul style="list-style-type: none"> – SMART – трансформація економіки та відновлення інвестиційної привабливості громади; – комфорт життя людини як безпека, екологічна сталість та розумна енергетика; – людський розвиток через інновації управління та довіру до влади [12]

З Табл. 1 помітно, що більшість територіальних громад Луганської області орієнтується, перш за все, на розвиток економічної сфери, залучення інвестицій, розбудову інфраструктури регіону. Узагальнюючи, можемо

зазначити, що досягнення стратегічних цілей щодо розвитку економічної сфери територіальних громад Луганської області уможлиблюється за рахунок розбудови якісної та доступної інфраструктури громади; взаємовигідного співробітництва органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадськості задля місцевого економічного та соціального розвитку громади; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; створення сприятливого бізнес-клімат для розвитку підприємств, сільського господарства, а також традиційних галузей виробництва.

Прийшов час новоствореним громадам генерувати спроможність до саморозвитку, переходити від успішного адміністрування централізованих коштів до активізації підприємницької діяльності, створення умов для покращення інвестиційної складової розвитку територій тощо, а відтак, що найголовніше, відшукування та мобілізації місцевих фінансових ресурсів [19, с. 45].

Подолання проблем щодо економічного розвитку територіальних громад відбуватиметься шляхом формування місцевої політики, спрямованої на створення сприятливого бізнес-середовища та інфраструктурного розвитку, що передбачає: просування інвестиційного потенціалу громади на зовнішні ринки; формування та підтримка партнерств та кластерів; створення якісних інвестиційних продуктів та умов для інвестування (індустріальний парк, промислова зона тощо); розвиток сільськогосподарського виробництва та переробки із високою доданою вартістю; «цифровізацію» бізнесу та промисловості; підтримку розвитку науки та інновацій, впровадження наукових розробок; підтримку стартапів; розвиток інфраструктури та послуг для бізнесу: бізнес-центр, бізнес-інкубатор, інноваційний центр трансферу технологій тощо; наближення системи підготовки кадрів у відповідність до потреб місцевої економіки; забезпечення активної промоції місцевого товаровиробника; маркетинг та брендінг громади.

Створення якісних умов життя мешканців громади буде забезпечено шляхом підвищення доходів громадян; реалізації державних програми підтримки внутрішньо переміщених осіб; впровадження мінімальних соціальних стандартів, реформування медичної, соціальної та освітньої галузей з метою оптимізації їх системи і переорієнтації на надання якісних, доступних послуг населенню, відповідно до потреб окремих соціальних груп в сучасних тенденціях розвитку суспільства.

Отже, можемо зазначити, що стратегічні напрями розвитку територіальних громад Луганської області взаємопов'язані та узгоджені з довгостроковими стратегіями, планами і програмами розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також забезпечується розвиток громади для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Висновки. Визначення стратегічних напрямів розвитку територіальних громад Луганської області дозволяє сформулювати уявлення про траєкторію розвитку як окремої громади, так і регіону в цілому в довгостроковій перспективі. Обґрунтування стратегічних напрямів розвитку територіальних громад Луганської області зумовлює необхідність чіткого цілепокладання та розробки програм досягнення цілей, наявності ефективних і водночас «м'яких» технологій планування за участю громадськості, тобто певного розвитку методологій і технологій розробки стратегій. На підставі розгляду оприлюднених чинних стратегій розвитку територіальних громад Луганської області можемо зазначити, що пріоритетними стратегічними напрямами є створення комфортних умов проживання в громаді, внаслідок розвитку промислового виробництва та сільського господарства, подальшого впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, активізації інвестиційної діяльності шляхом забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, підвищення доступності культурних послуг шляхом

підтримки культурної та дозвілєвої інфраструктури з урахуванням вимог інклюзивності; розширення культурних та розважальних послуг з урахуванням потреб населення різного віку, статі, стану здоров'я. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей розроблення стратегії розвитку територіальної громади.

Література

1. Архипенко І. М. Стратегічне управління розвитком об'єднаних територіальних громад. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 2(22). URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/21.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/21.pdf) (Дата звернення 27.06.2021).
2. Стратегія розвитку Біловодської селищної територіальної громади Луганської області на 2021 - 2027 роки. URL: <http://belovodsk-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Stratehiia-rozvytku-.pdf> (Дата звернення 27.06.2021).
3. Стратегія розвитку Білокуракинської об'єднаної територіальної громади до 2028 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/04335447/4cbde9cac5a157ca8d815d83e838d7a8.pdf (Дата звернення 27.06.2021).
4. Стратегія розвитку Коломийчеської об'єднаної територіальної громади Луганської області до 2025 року. URL: [kolomrada.at.ua › strategija_17_kolomijchiskoji](http://kolomrada.at.ua/strategija_17_kolomijchiskoji) (Дата звернення 27.06.2021).
5. Стратегія розвитку Кременської територіальної громади. URL: <https://www.kremrada.gov.ua/index.php/stratehiya-rozvytku-kreminskoyi-perspektyvnoyi-oth/stratehiia-rozvytku-kreminskoi-perspektyvnoi-oth> (Дата звернення 27.06.2021).
6. Стратегія розвитку Луганської області на 2021–2027 роки. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf (Дата звернення 27.06.2021).

7. Стратегія розвитку Марківської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/04335559/5bc4f2fe5f71550cc48ac948fc49b1e1.pdf (Дата звернення 27.06.2021).
8. Стратегія розвитку Нижньодуванської громади 2021-2025. URL: [pp.https://nduvanska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-nizhnoduvanskoii-gromadi-14-52-03-12-01-2021/](https://nduvanska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-nizhnoduvanskoii-gromadi-14-52-03-12-01-2021/) (Дата звернення 27.06.2021).
9. Стратегія розвитку Новоайдарської об'єднаної територіальної громади Луганської області до 2027 року. URL: <http://novoaidarska.gromada.org.ua/strategiya-rozvitku-13-00-29-14-01-2021/> (Дата звернення 27.06.2021).
10. Стратегія розвитку Новопсковської селищної територіальної громади до 2025 року. URL: <https://novopskovrada.gov.ua/strategiya-14-48-50-05-05-2020/> (Дата звернення 27.06.2021).
11. Стратегія розвитку Рубіжанської міської громади до 2027 року. URL: <https://rnr.gov.ua/upload/pdf/ec43585feaac04d82f1ac06e791563f8.pdf> (Дата звернення 27.06.2021).
12. Стратегія розвитку Сєверодонецької міської територіальної громади на період 2021-2027 роки. URL: <https://sed-rada.gov.ua/strategiya-rozvitku-sievierodoneckoyi-miskoyi-teritorialnoyi-gromadi-na-period-2021-2027-roku> (Дата звернення 27.06.2021).
13. Стратегія розвитку Станично-Луганської селищної територіальної громади. URL: <http://st-luganska.gromada.org.ua/rozrobka-strategii-stanichnoluganskoii-otg-09-54-04-25-08-2020/> (Дата звернення 27.06.2021).
14. Стратегія розвитку Троїцької об'єднаної територіальної громади. URL: <https://troicka-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-troickoi-obednanoi-teritorialnoi-gromadi-14-43-17-09-01-2018/> (Дата звернення 27.06.2021).

15. Стратегія розвитку Широківської сільської об'єднаної територіальної громади на період до 2022 року. URL: https://shyroke.org.ua/strategia_rozvytku/ (Дата звернення 27.06.2021).
16. Стратегія розвитку Щастинської об'єднаної територіальної громади на період до 2025 року. URL: https://www.schastye-rada.gov.ua/sites/default/files/docs_download/strategiya_rozvitku_schastya__ostatochniy_variant.pdf (Дата звернення 27.06.2021).
17. Стратегія соціально-економічного розвитку Міловської територіальної громади. URL: <http://milovska.gromada.org.ua/strategiya-09-03-50-17-03-2021/> (Дата звернення 27.06.2021).
18. Стратегія соціально-економічного розвитку Чмирівської ОТГ на 2018-2025 роки. URL: <https://chmyrivska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-gromadi-09-36-10-12-12-2017/> (Дата звернення 27.06.2021).
19. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с.

References

1. Arkhynenko I. M. Stratehichne upravlinnia rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad [Strategic management of the development of united territorial communities]. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*. 2019. Vyp. 2(22). URL: (Дата звернення 27.06.2021).
2. Stratehiia rozvytku Bilovodskoi selyshchnoi terytorialnoi hromady Luhanskoi oblasti na 2021 - 2027 roky [Development strategy of Belovodsk settlement territorial community of Luhansk region for 2021 - 2027]. URL: <http://belovodsk-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Stratehiia-rozvytku-.pdf> (Дата звернення 27.06.2021).

3. Stratehiia rozvytku Bilokurakynskoi obiednanoi terytorialnoi hromady do 2028 roku. [Development strategy of Bilokurakyn united territorial community until 2028]. URL: https://rada.info/upload/users_files/04335447/4cbde9cac5a157ca8d815d83e838d7a8.pdf (Data zvernennia 27.06.2021).
4. Stratehiia rozvytku Kolomyichyskoi obiednanoi terytorialnoi hromady Luhanskoi oblasti do 2025 roku. [Development strategy of Kolomyia united territorial community of Luhansk region until 2025]. URL: [kolomrada.at.ua › strategija_17_kolomijchiskoji](http://kolomrada.at.ua/strategija_17_kolomijchiskoji) (Data zvernennia 27.06.2021).
5. Stratehiia rozvytku Kreminskoi terytorialnoi hromady. [Development strategy of Kreminna territorial Community]. URL: <https://www.kremrada.gov.ua/index.php/stratehiya-rozvytku-kreminskoyi-perspektyvnoyi-oth/stratehiia-rozvytku-kreminskoi-perspektyvnoi-oth> (Data zvernennia 27.06.2021).
6. Stratehiia rozvytku Luhanskoi oblasti na 2021–2027 roky. [Development strategy of Luhansk region for 2021-2027]. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf (Data zvernennia 27.06.2021).
7. Stratehiia rozvytku Markivskoi obiednanoi terytorialnoi hromady do 2027 roku. [Development strategy of Markivka united territorial community until 2027]. URL: https://rada.info/upload/users_files/04335559/5bc4f2fe5f71550cc48ac948fc49b1e1.pdf (Data zvernennia 27.06.2021).
8. Stratehiia rozvytku Nyzhnoduvanskoi hromady 2021-2025. [Development Strategy of the Lower Duvan Community 2021-2025.]. URL: [rr.https://nduvanska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-nizhnoduvanskoi-gromadi-14-52-03-12-01-2021/](https://nduvanska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-nizhnoduvanskoi-gromadi-14-52-03-12-01-2021/) (Data zvernennia 27.06.2021).
9. Stratehiia rozvytku Novoaidarskoi obiednanoi terytorialnoi hromady Luhanskoi oblasti do 2027 roku [Development strategy of Novoaydar united

- territorial community of Luhansk region until 2027]. URL: <http://novoaydarska.gromada.org.ua/strategiya-rozvitku-13-00-29-14-01-2021/> (Data zvernennia 27.06.2021).
10. Stratehiia rozvytku Novopskovskoi selyshchnoi terytorialnoi hromady do 2025 roku. [Development strategy of Novopskov settlement territorial community until 2025]. URL: <https://novopskovrada.gov.ua/strategiya-14-48-50-05-05-2020/> (Data zvernennia 27.06.2021).
11. Stratehiia rozvytku Rubizhanskoi miskoi hromady do 2027 roku. [Development strategy of the Rubizhne city community until 2027.]. URL: <https://rnr.gov.ua/upload/pdf/ec43585feaac04d82f1ac06e791563f8.pdf> (Data zvernennia 27.06.2021).
12. Stratehiia rozvytku Sievierodonetskoi miskoi terytorialnoi hromady na period 2021-2027 roky. [Development strategy of Severodonetsk city territorial community for the period 2021-2027]. URL: <https://sed-rada.gov.ua/strategiya-rozvitku-sievierodoneckoyi-miskoyi-teritorialnoyi-gromadi-na-period-2021-2027-roku> (Data zvernennia 27.06.2021).
13. Stratehiia rozvytku Stanychno-Luhanskoi selyshchnoi terytorialnoi hromady. [Development strategy of Stanychno-Luhansk settlement territorial community]. URL: <http://st-luganska.gromada.org.ua/rozrobka-strategii-stanichnoluganskoi-otg-09-54-04-25-08-2020/> (Data zvernennia 27.06.2021).
14. Stratehiia rozvytku Troitskoi obiednanoi terytorialnoi hromady. [Development strategy of Troitsk united territorial community]. URL: <https://troicka-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-troickoi-obednanoi-teritorialnoi-gromadi-14-43-17-09-01-2018/> (Data zvernennia 27.06.2021).
15. Stratehiia rozvytku Shyrokivskoi silskoi obiednanoi terytorialnoi hromady na period do 2022 roku [Development strategy of Shirokivka united territorial community until 2022.]. URL: https://shyroke.org.ua/strategia_rozvytku/ (Data zvernennia 27.06.2021).

16. Stratehiia rozvytku Shchastynskoi obiednanoi terytorialnoi hromady na period do 2025 roku. [Development strategy of the Shchastya united territorial community for the period up to 2025]. URL: https://www.schastye-rada.gov.ua/sites/default/files/docs_download/strategiya_rozvitku_schastya_ostatochniy_variant.pdf (Data zvernennia 27.06.2021).
17. Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Milovskoi terytorialnoi hromady. [Strategy of socio-economic development of Milovka territorial community]. URL: <http://milovska.gromada.org.ua/strategiya-09-03-50-17-03-2021/> (Data zvernennia 27.06.2021).
18. Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Chmyrivskoi OTH na 2018-2025 roky. [Strategy of socio-economic development of Chmyriv OTG for 2018-2025]. URL: <https://chmyrivska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-gromadi-09-36-10-12-12-2017/> (Data zvernennia 27.06.2021).
19. Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development] : monohrafiia / za red. Kravtsiva V. S., Storonianskoi I. Z. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 2020. 531 p.